

Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I. II. (1601–1640.)

Collegit et edidit Ladislaus Lukács S. I. Institutum Historicum S. I., Roma, 1982. XII, 20, 798 l. (Monumenta Historica Societatis Iesu 125.)

Lukács László munkájaként a jelen kötet folytatja az ausztriai jezsuita provincia egyes rendházai évenként elkészült névsorainak a közlését, a névsorokban szereplő személyek életrajzi adatainak rövid összesítésével együtt. A vállalkozás jelentőségét, a magyar történelem és művelődéstörténet számára való páratlan fontosságát alkalmunk volt már az I. kötet (1978) megjelenése alkalmával méltatnunk (lásd Hung. Ért. II. 1980, 32–33. l.). Eltekintve most ennek megismétlésétől, összefoglalóan csak annyit kívánunk megállapítani, hogy a II. kötet minden tekintetben méltó folytatása az elsőnek, s ahhoz hasonlóan nélkülözhetetlen kézikönyve lesz a kor kutatóinak. Sőt, a magyar kutatás számára talán még fontosabb, hiszen az 1600–1640 közötti periódus a magyar ellenreformációnak, s ezzel együtt a jezsuita rend magyarországi térhódításának leglátványosabb időszaka, Pázmány Péter kora, s így a jezsuita forrásoknak, valamint a magyar, illetve Magyarországon működő jezsuiták életrajza ismeretének fokozott jelentősége van. A kötet adatai igazolják is várakozásunkat, mert a magyar jezsuitákról az eddig ismeretlen, vagy figyelembe nem vett adatok hatalmas sokaságát közli.

A könyv ezáltal még az első kötetnél is nagyobb mértékben járul hozzá a magyar értelmiség történetének az ismeretéhez, hiszen az adott korban a jezsuiták ennek jelentékeny tényezőjét alkották. Gyors számolással 215 magyar, illetve magyarországi (a horvátországiak nélkül) jezsuitát számoltam össze a könyvnek az ausztriai provinciában működő rendtagok életrajzát tartalmazó részében. Ez jóval több, mint amennyit ezekre az évtizedekre feltételezni szokás. (Akad köztük egy moldvai magyar is: Jászy (Piroska) György.) A magyar intellektuális élet története szempontjából különösen értékes, hogy megtudhatjuk: az egyes magyarországi kollégiumokban kik, mikor, mely tantárgyat tanítottak; össze lehet állítani a névsorokból, hogy kik voltak a könyvtárosok, könyvkötők stb. De azt sem érdektelen tudnunk, hogy ki, mikor, kivel volt együtt. Csak egyetlen példát idézek: 1604-ben Grácban Pázmánnyal együtt volt professzor a híres Martinus Del Rio, Montaigne unokatestvére, Seneca tragédiáinak kiadója, Justus Lipsius leuveni tanártársa, barátja és vitapartnerre, a démonológia és a boszorkányüldözés hírhedt szakértője. Vajon miről beszélgethettek? (Ugyanekkor professzor volt itt Forró György is; Hajnal Mátyás és Ferenczfi Pál pedig, mint „studiosus theologiae” szerepel.)

A közölt névsorok azt is tanúsítják, hogy a magyar jezsuiták milyen szívósan folytatták magyarországi és erdélyi tevékenységüket akkor is, amikor a rendet Bocskay szabadságharca nyomán (a kötet bevezetése ezt csupán eretnekek mozgalmának nevezi!) kitiltották az országból. Ezekben az években egyes jezsuiták különböző főpapok vagy főurak udvaraiban húzták meg magukat, onnan folytatva missziós munkásságukat. A magyar ellenreformáció történéseinek erősen figyelnie kell majd ezekre a missziókra, melyek a rend visszatérése után is szép számmal működtek különböző udvarokban. (1625-ben pl. nyolc helyen.)

Lukács László mostani kötetével újabb nagy szolgálatot tett a magyar történelem forrásai feltárása terén. Teljesítményét még inkább csodáljuk, ha tekintetbe vesszük, hogy a könyv mintaszerű, gyakorlatilag hibátlan szedését is ő maga végezte a jezsuita

rend történeti intézetének composerén. Az első kötet ismertetésekor megjegyeztük, hogy a korabeli és a mai hivatalos helynevek használatában némi következetlenség mutatkozik, ezúttal szinte mindenütt pontosan megkapjuk mindkét változatot.

Klaniczay Tibor

F. Csanak Dóra: Két korszak határán.

Teleki József, a hagyományörző és a felvilágosult gondolkodó. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 491 l. (Irodalomtörténeti könyvtár, 38.)

Teleki József (1738–1796), a „koronaőr” névvel megkülönböztetett sokoldalú egyéniségű szerző *A magyar irodalom történetét* feldolgozó akadémiai szintézisben csupán négy sorral és néhány utalással szerepel. A róla szóló szakirodalom már jóval gazdagabb, de gyakran ellentmondásos, működésének csak egyes részleteire figyelmet fordító. F. Csanak Dóra terjedelmes monográfiájában az alapoknál kezdte a kutatást, és nemcsak a szakirodalom következetlenségeit tisztázta, hanem a kéziratos, levéltári források feldolgozásával teremtette meg a XVIII. századi kutatások egyik megkerülhetetlen alaplát.

A monográfia első része Teleki naplóira, a kortárs levelezésre támaszkodva rajzolja meg a szerző életútját, különös tekintettel külföldi utazásaira. Vizsgálja rövid időn belül háromszor kiadott munkájának az „Essai sur la foiblesse des Esprits-forts”-nak keletkezés- és hatástörténetét, továbbá Teleki szerepét egy nemzetközi hagyományos vitában a valószínűségszámítás és a himlőoltás összefüggéseiről.

A kötet második részében a közéleti szerepek kerülnek vizsgálat alá, elsősorban a hazai iskolaügy kérdésének sokrétű problémája. A könyvgyűjtő, művészetpártoló, mecénás Teleki portréját rajzolják meg az utolsó fejezetek.

Mint a kötet alcíme is mutatja, F. Csanak Dóra elmélyült munkájában nagy súlyt fektetett arra, hogy Teleki egy változó kor viszonyai között kialakult ellentmondásos egyéniségét jellemezze és értékeit felmutassa. Alapos munkája után igény lenne Teleki műveinek szélesebb körű megismertetésére is, nem utolsósorban a nyugat-európai úti-napló megjelentetésére.

Németh S. Katalin

Csapláros István: Fejezetek a magyar–lengyel irodalmi kapcsolatok történetéből.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 210 l.

Az utóbbi évtizedekben a korábbiakban soha nem tapasztalt mennyiségben jelentek meg lengyel irodalmi művek magyarul, ugyanakkor a lengyel történelem és művelődéstörténet magyarországi ismertsége meglehetősen alacsony színvonalú. Alapvető kézikönyvek hiányoznak (például Lengyelország modern felfogásban feldolgozott története vagy a lengyel irodalom korszerű áttekintése), igen gazdag és sokrétű kapcsola-